Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 - 3431

แนวทางการจัดการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษาตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21

Approaches to Learning Management in Social Studies Following the philosophy of Sufficiency Economy to Promote Learners' Learning Skills in the 21st Century

วิภาพรรณ พินลา (Wipapan phinla)*

บทคัดย่อ

การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพของประชากรและคุณภาพของการศึกษา อันเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการพัฒนาประเทศ ดังนั้นเมื่อสังคมโลกได้ตระหนักและเล็งเห็นความสำคัญของความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีมาเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวัน ครูผู้สอนในยุคศตวรรษที่ 21 จึงต้องปรับตัวให้เข้ากับการเรียนรู้ให้ทันยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เพื่อส่งเสริมทักษะของผู้เรียน เช่น ทักษะความยืดหยุ่นและการปรับตัว ทักษะริเริ่มและชี้นำตนเอง ทักษะการสื่อสารและความรวมกลุ่มทักษะภาวะผู้นำและความรับผิดชอบ ทักษะชีวิตและอาชีพ ทักษะความร่วมมือ ทักษะความสามารถในการผลิตและพันธะรับผิดชอบ ทักษะความคิดเชิงวิพากษ์และการแก้ปัญหา ทักษะทางสังคมและข้ามวัฒนธรรม ทักษะการสร้างสรรค์และนวัตกรรม ตลอดจนทักษะสารสนเทศ สื่อ และเทคโนโลยี ซึ่งสามารถกำหนดเป็นขั้นการจัดการเรียนรู้ ได้แก่ 1. ขั้นการเสนอข้อมูลความรู้ 2. ขั้นการคิดวิเคราะห์ 3. ขั้นการตรวจสอบ และ 4. การวัดและการประเมินผล เป็นต้น ดังนั้นต้องมีการกำหนดคุณลักษณะของบุคคลในศตวรรษที่ 21 และแนวทางในการดำเนินงานการพัฒนาของครูและผู้เรียนที่จะสามารถส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับบริบทสังคมไทยที่ได้น้อมนำแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมาปรับใช้ในการพัฒนาให้สมดุล และยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้ และเทคโนโลยีอย่างมั่งคงและยั่งยืนต่อไป

คำสำคัญ : การจัดการเรียนรู้, สังคมศึกษา, ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, ทักษะการเรียนรู้, ผู้เรียน, ศตวรรษที่ 21

* อาจารย์สาขาการสอนศิลปศาสตร์ (การสอนสังคมศึกษา) คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ, E-mail: phinla_89@hotmail.com

Lecturer Teaching Liberal Art Program (Teaching Social Studies) Faculty of Education Thaksin University, E-mail: phinla_89@hotmail.com

Abstract

Education serves as a tool for the improvement of quality of people and education. These are two most important factors in developing the country. The global community has recognized the importance of the advancement of technology as part of everyday life. This forces teachers in the 21st century to adapt themselves to keep up with the fast current learning which has been changing all the time. To promote the skills of the students, such as. Flexibility and Adaptability, Initative and Self-Direction, Communication and Collection, Leadership and Responsibility, Life and Career Skill, Collaboration, Productivity and Accountability, Critical Thinking and Problem Solving, Social and Cross-Cultural Skills, Creativity and innovation, Information, Media and Technology Skills. Which can be defined as a process of learning include. 1. Present knowledge 2. Analytical Thinking 3. Examination and 4. Measurement and Evaluation and so on. There is a need for defining the attributes of the people of the 21st century and creating guidelines for the development of teachers and learners to enhance their skills in accordance with Thai social contexts, which has adopted the philosophy of sufficiency economy advocated by His Majesty the King Bhumibol Adulyadej. The practice has been applied for a balanced and sustainable development for the coming changes all aspects.

Keywords: learning management, social studies, philosophy of sufficiency economy, learning skills, Learners, 21st century.

บทนำ

การศึกษาเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาคนสังคมและประเทศชาติ เพื่อสนองความต้องการและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ให้สอดคล้องกับศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นยุคที่มีความสลับซับซ้อนและมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และเป็นบ่อเกิดของปัญหาทางด้านจริยธรรมและศีลธรรมที่นับวันยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น รวมถึงปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และปัญหาอื่นๆ อีกมากมาย ส่งผลให้ประเทศไทยต้องประสบกับภาวะวิกฤติความอ่อนแอของสังคมทุกภาคส่วน ดังนั้นการจัดการศึกษาจึงเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาเด็กและเยาวชนให้มีความรู้คู่คุณธรรม เพราะกระบวนการเรียนรู้และการอบรมกล่อมเกลาทางสังคมอย่างต่อเนื่อง จะช่วยปลูกฝังให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ และเข้าถึงแบบแผนการดำเนินชีวิตตามวิถีแห่งปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง อันจะช่วยให้เกิดความยั่งยืน มั่นคง และสมดุลในระยะยาว

ทักษะที่จำเป็นของคนในศตวรรษที่ 21 กับรายวิชาสังคมศึกษา

จากคุณลักษณะและทักษะของคนในศตวรรษที่ 21 ในการประชุมนานาชาติจากทุกหน่วยงานและองค์กรต่างๆ อาทิ องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือยูเนสโก (Unesco) ได้

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 - 3431

สรุปแนวทางการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ในรายงานว่า "Learning : The Treasure Within" หรือ "การเรียนรู้ : ขุมทรัพย์ในตน" วิชัย วงศ์ใหญ่ (2557: 1-2) ซึ่งเป็นหลักในการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ประกอบด้วยการเรียนรู้ 4 แบบ (สี่เสาหลักทางการศึกษา) ได้แก่ การเรียนรู้เพื่อรู้ (Learning to Know) การเรียนรู้เพื่อปฏิบัติได้ (Learning to Do) การเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกัน (Learning to Live Together) และการเรียนรู้เพื่อชีวิต (Learning to Be) (คณะกรรมาธิการนานาชาติว่าด้วยการศึกษาในศตวรรษที่ 21, 2540)

การเรียนรู้ 4 แบบ สามารถนำมาใช้ในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนตามความต้องการของสังคมในลักษณะคือ การเรียนรู้เพื่อรู้เป็นการเรียนรู้ที่เน้นการพัฒนาสติปัญญา การเรียนรู้เพื่อปฏิบัติได้เป็นการเรียนรู้ที่เน้นการพัฒนาทักษะ การเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันเป็นการเรียนรู้ที่เน้นมนุษยสัมพันธ์ ส่วนการเรียนรู้เพื่อชีวิตเป็นการเรียนรู้ที่เป็นพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

จากการศึกษาภาคีเครือข่ายเพื่อทักษะศตวรรษที่ 21 (Partnership for 21st Century Skills, 2011) หรือ P21 เป็นองค์กรในประเทศสหรัฐอเมริกาที่เกิดจากการรวมตัวกันในการแลกเปลี่ยนความคิดของนักคิด นักการศึกษา เอกชน และหน่วยงานของรัฐในการพัฒนาระบบการศึกษา เพื่อเตรียมผู้เรียนให้มีคุณลักษณะในศตวรรษที่ 21 สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับเนื้อหาในรายวิชาสังคมศึกษาได้ดังนี้

ตารางที่ 1 แนวทางการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษากับทักษะศตวรรษที่ 21 ของผู้เรียน

สาระสังคมศึกษา	แนวทางการจัดการเรียนรู้	ทักษะศตวรรษที่ 21 ของผู้เรียน
ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม	ส่งเสริมการนำหลักธรรมคำสอนไปปฏิบัติในการพัฒนาตนเอง และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขเป็นผู้กระทำความดี มีค่านิยมที่ดีงาม พัฒนาตนเองอยู่เสมอ รวมทั้งบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมและส่วนรวม	ทักษะความยืดหยุ่นและการปรับตัว (Flexibility and Adaptability) ทักษะริเริ่มและชี้นำตนเอง (Creative and Self-Direction)
หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม	ส่งเสริมกิจกรรมปลูกฝังค่านิยมด้านประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สิทธิ หน้าที่เสรีภาพ การดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขในสังคมไทยและสังคมโลก	ทักษะการสื่อสารและความรวมกลุ่ม (Communication and Collection) ทักษะภาวะผู้นำและความรับผิดชอบ (Leadership and Responsibility)
เศรษฐศาสตร์	เน้นให้ผู้เรียนรอบรู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง ทันสมัยทันเหตุการณ์ในสถานการณ์ที่อยู่ในชีวิตประจำวัน และนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้	ทักษะชีวิตและอาชีพ (Life and Career Skill) ทักษะความร่วมมือ(Collaboration) ทักษะความสามารถในการผลิตและพันธะรับผิดชอบ (Productivity and

		Accountability)
ประวัติศาสตร์	เน้นการลงมือปฏิบัติในการสืบค้นประวัติความเป็นมาของท้องถิ่น ประเทศรวมถึงส่งเสริมกิจกรรมทางด้านการอนุรักษ์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นภูมิปัญญาไทย แหล่งอารยธรรมของโลก	ทักษะความคิดเชิงวิพากษ์และการแก้ปัญหา (Critical Thinking and Problem Solving) ทักษะทางสังคมและข้ามวัฒนธรรม (Social and Cross-Cultural Skills)
ภูมิศาสตร์	ส่งเสริมกิจกรรมการสังเกต สำรวจ สืบค้นข้อมูลภูมิสารสนเทศ และการลงพื้นที่ศึกษาลักษณะทางกายภาพ โดยใช้เครื่องมือทางภูมิศาสตร์ และร่วมกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน	ทักษะการสร้างสรรค์และนวัตกรรม (Creativity and innovation) ทักษะสารสนเทศ สื่อ และเทคโนโลยี (Information, Media and Technology Skills)

จากตารางสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาในรายวิชาสังคมศึกษาได้ครบทั้ง 5 กลุ่มสาระการเรียนรู้ ในการส่งเสริมคุณลักษณะและทักษะของผู้เรียนและคนไทยในศตวรรษที่ 21 ในสาระศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม ได้แก่ ทักษะความยืดหยุ่นและการปรับตัว และทักษะริเริ่มและชี้นำตนเอง สาระหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ได้แก่ ทักษะการสื่อสารและความรวมกลุ่ม และทักษะภาวะผู้นำและความรับผิดชอบ สาระเศรษฐศาสตร์ ได้แก่ ทักษะชีวิตและอาชีพ ทักษะความร่วมมือ และทักษะความสามารถในการผลิตและพันธะรับผิดชอบ ประวัติศาสตร์ ได้แก่ ทักษะความคิดเชิงวิพากษ์และการแก้ปัญหา และทักษะทางสังคมและข้ามวัฒนธรรม ภูมิศาสตร์ ได้แก่ ทักษะการสร้างสรรค์และนวัตกรรม และทักษะสารสนเทศ สื่อ และเทคโนโลยี ซึ่งทั้ง 5 สาระในรายวิชาสังคมศึกษาเน้นองค์ประกอบที่สำคัญคือ ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความรู้พื้นฐานทั้งความรู้ (Knowledge) ทักษะกระบวนการ (Process) และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ (Attribute) คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น ในการเรียนรู้ร่วมมือกัน ตลอดจนมีคุณธรรมที่ดีงามในการพัฒนาตนเอง สังคม ประเทศชาติต่อไปในอนาคต

การจัดการเรียนรู้ตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

การจัดการเรียนรู้ตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับเนื้อหาในรายวิชาสังคมศึกษาในชีวิตประจำวันได้ โดยปลูกฝังให้ผู้เรียนสามารถปรับตนเองกับบริบทสภาพแวดล้อม เป็นพลเมืองดี มีความรับผิดชอบ มีความรู้ ทักษะ คุณธรรมและค่านิยมที่เหมาะสมได้ ซึ่งสามารถสรุปได้จากการสังเคราะห์กระบวนการจัดการเรียนรู้ จากหน่วยงาน นักวิชาการ และนักการศึกษา ซึ่งสามารถส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 ได้ว่า ความพอประมาณกับภูมิสังคม สอดคล้องกับความต้องการ/ความจำเป็นของสถานศึกษาและคนในชุมชน เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศ สภาพแวดล้อม ความคิด

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 - 3431

ความเชื่อและวิถีชีวิต ในมิติทักษะความยืดหยุ่นและการปรับตัว (Flexibility and Adaptability) ทักษะทางสังคมและข้ามวัฒนธรรม (Social and Cross-Cultural Skills) ทักษะชีวิตและอาชีพ (Life and Career Skill) ให้เข้ากับบริบทที่ผู้เรียนอยู่ โดยประกอบด้วย 3 R ได้แก่ Reading (การอ่าน), การเขียน (Writing) และคณิตศาสตร์ (Arithmetic) เพื่อนำมาใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันในสังคม

ความสมเหตุสมผล คือมีหลักคิดและหลักปฏิบัติของกิจกรรมที่สอดคล้องกับหลักวิชาการที่เกี่ยวข้อง รายละเอียดของการปฏิบัติกิจกรรมร่วมกับชุมชน แสดงถึงความรอบคอบในการวางแผนการจัดกิจกรรม ในมิติทักษะการสื่อสารและความรวมกลุ่ม (Communication and Collection) ทักษะภาวะผู้นำและความรับผิดชอบ (Leadership and Responsibility) ทักษะความร่วมมือ (Collaboration) ในการทำงานร่วมกันเป็นทีม โดยประกอบด้วย 4 C (Critical Thinking - การคิดวิเคราะห์, Communication- การสื่อสาร Collaboration-การร่วมมือ และ Creativity-ความคิดสร้างสรรค์

ความมีภูมิคุ้มกันที่ดี โดยการวางแผนกิจกรรมที่ได้คำนึงถึงความเสี่ยง ในการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการ โดยมีข้อเสนอทางเลือก หากมีการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ในมิติทักษะริเริ่มและชี้นำตนเอง (Initative and Self-Direction) ทักษะการสร้างสรรค์และนวัตกรรม (Creativity and innovation) ทักษะทักษะสารสนเทศ สื่อ และเทคโนโลยี (Information, Media and Technology Skills) ความคิดเชิงวิพากษ์และการแก้ปัญหา (Critical Thinking and Problem Solving) โดยประกอบด้วย 2Ls คือ 1) Learning Skill (ทักษะการเรียนรู้) และ 2) Leadership (ภาวะผู้นำ) ในการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในอนาคตของตัวผู้เรียนเอง

ความรู้และคุณธรรมของผู้เรียน โดยต้องส่งเสริมความรอบรู้จากการเปิดโอกาสให้มีการพัฒนาทักษะด้านต่าง ๆ ส่งเสริมคุณธรรม เช่น ระเบียบวินัย สัมมาคารวะ ซื่อสัตย์สุจริต กตัญญูกตเวที ขยันหมั่นเพียร อดทน สนใจใฝ่รู้ และจิตสำนึกในการทำคุณประโยชน์เพื่อส่วนรวม ในมิติทักษะความสามารถในการผลิตและพันธะรับผิดชอบ (Productivity and Accountability) ในสังคมร่วมกันเพื่อความผาสุก

จากแนวทางข้างต้นสามารถสรุปข้อเสนอแนะในการจัดการเรียนรู้ตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา (2553: 10) ได้เสนอแนะการจัดการเรียนรู้ตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่

1. ขั้นนำเข้าสู่บทเรียน กำหนดสาเหตุของปัญหาในสถานการณ์ต่างๆ ที่ได้ทำการศึกษาในเรื่องต่างๆ

2. ขั้นกิจกรรม ให้ผู้เรียนช่วยกันตอบคำถามเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่นำมาใช้ในการบริหารจัดการ

3. ขั้นสรุป การนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ เพื่อให้ประเทศชาติก้าวหน้าไปอย่างสมดุล มั่นคงและยั่งยืน

4. ขั้นนำไปใช้ การประยุกต์และปลุกจิตสำนึกเบื้องต้นแก่ผู้เรียนโดยจะต้องยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางในการปฏิบัติ

มาเรียม นิลพันธุ์ และคณะ (2554: 59) ได้ศึกษารูปแบบการจัดการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในรายวิชาชีพครู กรณีศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร มีชื่อว่า MAREAM Model ประกอบด้วยองค์ประกอบ ดังนี้ แนวคิดหลักการ วัตถุประสงค์ และการจัดการเรียนรู้ ซึ่งมี 6 ขั้นตอน คือ

1. Motivation: M ขั้นการสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ เป็นการจัดบรรยากาศในการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียน

2. Awareness: A ขั้นการสร้างความตระหนักในการดำเนินการทำกิจกรรม เป็นการกระตุ้นความรู้ความสนใจของผู้เรียนต่อการเรียนรู้

3. Research: R ขั้นการจัดการเรียนรู้โดยการศึกษาค้นคว้านำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงบูรณาการในเนื้อหาวิชาและการจัดการเรียนรู้

4. Enhancement and Integration: E ขั้นการส่งเสริมให้นักศึกษานำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงบูรณาการในหน่วยการเรียนรู้ และแผนจัดการเรียนรู้

5. Assessment: A ขั้นการประเมินผลสิ่งที่ได้เรียนรู้นั้น 6) Modification and Transmission: M ขั้นการปรับขยายผลและประยุกต์ใช้

วารีรัตน์ แก้วอุไร (2554: 24) ได้ศึกษาการพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในรายวิชาชีพครู กลุ่มมหาวิทยาลัยภาคเหนือ ประกอบด้วย 5 ขั้นตอนที่เรียกว่า “PLRCA Model” ดังนี้

1. ขั้นเตรียมความพร้อมสาหรับการเรียนรู้ (Preparing: P)

2. ขั้นเรียนรู้สิ่งใหม่โดยเชื่อมโยงกับความรู้เดิมและความเข้าใจที่มีอยู่ในปัจจุบัน แล้วฝึกปฏิบัติ (Learning: L)

3. ขั้นสะท้อนความคิดเชื่อมโยงกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Reflecting: R)

4. ขั้นสร้างความรู้และประยุกต์ใช้ (Constructing: C) 5) ขั้นประเมินผล (Assessing: A)

กิตติชัย สุธาสิโนบล (2555: 73) ได้ศึกษารูปแบบการพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการตามแนวพุทธ เพื่อสะท้อนแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในบริบทแห่งสังคมไทยยุคปัจจุบัน ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นสร้างศรัทธาและเสนอปัญหาข้อสงสัย เป็นขั้นที่เตรียมนักเรียนเพื่อให้เกิดความเชื่อและความรู้สึกซาบซึ้ง ประกอบด้วยการสวดมนต์ ฝึกสมาธิ และทำกิจกรรมการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ ได้ทดลองปฏิบัติ

2. ขั้นสังเกต เป็นขั้นที่นักเรียนเก็บรายละเอียดของสิ่งที่ตนเองสงสัย และนักเรียนร่วมกันอภิปรายและกำหนดหลักการ กฎเกณฑ์ในการเรียน เตรียมกิจกรรมการเรียน

3. ขั้นสัมผัส เป็นขั้นที่นักเรียนใช้ประสาทสัมผัสทั้ง 5 ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ในการเรียนรู้และปฏิบัติกิจกรรมเพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์เพื่อนำไปสู่การพัฒนากระบวนการคิด

4. ขั้นสำรวจ เป็นขั้นที่นักเรียนใช้กระบวนการคิดเพื่อมองหาความเชื่อมโยง ความสัมพันธ์ ความเกี่ยวข้องของสิ่งแวดล้อมต่างๆในการเรียนรู้ที่อยู่รอบตัวเพื่อพัฒนาไปสู่การมองแบบองค์รวม

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 - 3431

5. ขั้นสืบค้น เป็นขั้นที่นักเรียนใช้กระบวนการคิดโดยแยบคาย (โยนิโสมนสิการ) ในการพัฒนาผ่านกิจกรรมการศึกษา ค้นคว้า ทดลอง สืบเสาะหาความรู้ โดยใช้ทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ กระบวนการกลุ่ม การศึกษานอกสถานที่

6. ขั้นสั่งสมปัญญา และลงข้อสรุป เป็นขั้นที่นักเรียนฝึกปฏิบัติกิจกรรมให้ชำนาญใช้กระบวนการคิด กระบวนการปฏิบัติเพื่อสั่งสมประสบการณ์และปัญญา นำไปสู่การสรุป องค์ความรู้เพื่อสะท้อนความเป็นจริงตามธรรมชาติ

7. ขั้นประเมินผลและประยุกต์ใช้ เป็นขั้นที่นักเรียนประเมินชิ้นงาน ทำแบบฝึก แบบทดสอบ หรือจัดเก็บผลงานในแฟ้มสะสมงาน และปรับปรุงพัฒนางาน

ปนธร ธรรมสัตย์ (2555: 56) ได้ศึกษารูปแบบการจัดการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่

1. มีความรอบรู้ในหลักการและวิธีการดำเนินงานตามขั้นตอนที่เกี่ยวข้อง ด้วยความระมัดระวังรอบคอบ

2. รู้จักวางแผนในการทำงานมีพฤติกรรมใฝ่รู้ และมีการระดมความคิดมาประยุกต์ใช้

3. ปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายมีวินัยรับผิดชอบต่องานในการทำกิจกรรมกลุ่ม

4. ลงมือปฏิบัติ การแบ่งกลุ่มให้ทำงาน หรือการทำงานรายบุคคล

สิริวรรณ ศรีพหล (2556: 5) ได้ศึกษาพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้เพื่อการเรียนการสอนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงระดับชั้นประถมศึกษา ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นสร้างความเข้าใจ understanding โดยการจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

2. ขั้นเรียนรู้เรื่องราวท้องถิ่น native learning โดยการจัดกิจกรรมโดยเน้นการเรียนรู้จากเรื่องราวในท้องถิ่น การเล่าเรื่อง หรือยกตัวอย่างควรเป็นเรื่องใกล้ตัวที่อยู่ในท้องถิ่น

3. ขั้นจัดกิจกรรมกลุ่ม your group activities โดยใช้กระบวนการกลุ่มในการจัดกิจกรรม เช่น การเรียนรู้แบบร่วมมือการทำโครงงาน การใช้สถานการณ์จำลอง การอภิปรายกลุ่ม การสร้างค่านิยม

4. ขั้นประยุกต์ใช้ application โดยการประเมินผลโดยมีความรู้ตามตัวชี้วัดการนำหลักไปในชีวิตประจำวัน

จากแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบการจัดการเรียนรู้ตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงข้างต้น สามารถสรุปคุณค่าและคุณประโยชน์ของการจัดการเรียนรู้ที่สามารถนำมาปรับประยุกต์ใช้ในรายวิชาสังคมศึกษาได้ว่า การจัดการเรียนรู้ต้องเน้นการลงมือปฏิบัติ ฝึกทักษะการบวนการคิดทั้งแบบคิดวิเคราะห์ คิดเชิงโครงสร้าง คิดรวบยอด และคิดเพื่อสังคม สามารถร่วมกันทำงานเป็นทีม ในเรื่องใกล้ตัวของผู้เรียนตามวิถีของความพอเพียง สอดคล้องกับบริบทดั้งเดิมของสังคมไทยโดยยึดหลักของเหตุผลและคุณธรรมในการดำเนินการเป็นฐานในการเรียนรู้ ซึ่งแนวทางการพัฒนาทักษะชีวิต เพื่อการจัดการตนเองตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ควรมีการเรียนรู้ตลอดชีวิต คือ ใฝ่หาความรู้อย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ก้าวทันปัจจุบัน และสามารถคิดวิเคราะห์อย่างเป็นเหตุและผล บนความรู้ควบคู่กับคุณธรรมที่ดีงาม ฉะนั้นรูปแบบการจัดการเรียนรู้จึงควรยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง

ฝึกฝนกระบวนการคิด การทำงานร่วมกับผู้อื่น รวมทั้งฝึกฝนคุณธรรมและจริยธรรมให้กับผู้เรียนเป็นหลัก ซึ่งผู้เขียนสามารถนำมากำหนดเป็นขั้นตอนการจัดการเรียนรู้ตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในรายวิชาสังคมศึกษาได้ดังนี้

1. ขั้นการเสนอข้อมูลความรู้ (Present knowledge) โดยผู้สอนนำสถานการณ์ที่เป็นข่าว รูปภาพ วีดิทัศน์ สถานการณ์จริง ข่าว กรณีตัวอย่าง สไลด์ การอภิปราย การซักถาม การพาไปดูสถานการณ์ที่เป็นจริง ฯลฯ ที่เกี่ยวข้องกับแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในชีวิตประจำวันมาสร้างสถานการณ์ให้ผู้เรียนตอบคำถามที่ครูกำหนดให้

2. ขั้นการคิดวิเคราะห์ (Analytical Thinking) โดยให้ผู้เรียนฝึกทักษะการคิดแยกแยะ คิดไตร่ตรองอย่างเป็นระบบอย่างรอบคอบในสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่กำหนดให้ โดยการแสดงความคิดเห็นเป็นกลุ่ม หรือรายบุคคล เพื่อให้ผู้เรียนเห็นสาเหตุของปัญหานั้นๆ

3. ขั้นการตรวจสอบ (Examination) โดยให้ผู้เรียนฝึกทักษะการสืบค้นข้อมูล การสังเกต การสำรวจ การสัมภาษณ์จากการศึกษาแหล่งเรียนรู้ทั้งในและนอกห้องเรียน โดยจัดกิจกรรมศึกษาพื้นที่ชุมชนหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง หรือชุมชนของผู้เรียนที่อาศัยอยู่ ในประเด็นหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตของชุมชนท้องถิ่น

4. การวัดและการประเมินผล (Measurement and Evaluation) โดยผู้สอนสังเกตจากปฏิบัติงานครอบคลุมทั้งด้านพุทธพิสัย ทักษะพิสัยและจิตพิสัย ตลอดจนผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ใช้และต่อยอดผลงาน/ชิ้นงานในชีวิตประจำวันตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้

จากขั้นตอนการจัดการเรียนรู้ตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในรายวิชาสังคมศึกษา สามารถนำมาจัดได้กับทุกระดับชั้นการเรียนรู้ของผู้เรียน โดยการฝึกให้ผู้เรียนสามารถปฏิบัติตนในการเผชิญสถานการณ์และแก้ปัญหาชีวิตจริง ซึ่งจะต้องใช้วิธีการปฏิบัติ โดยอาศัยหลักธรรมของศาสนามาเป็นแนวทาง เพื่อให้การปฏิบัติตนบรรลุผลโดยมีการฝึกฝนตนเองให้มีสติสัมปชัญญะ รู้เท่าทันปัญหาและสถานการณ์ที่กำลังเผชิญเพื่อจะได้ปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้อง การเผชิญสถานการณ์มีหลายระดับ ทั้งในบุคคล ครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ ตลอดจนระดับโลก ซึ่งทุกระดับจะมีการแก้ปัญหาโดยใช้ทักษะการคิดอย่างอย่างระบบเพื่อนำมาสู่การเลือกและตัดสินใจอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสามารถนำมากำหนดเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในระดับต่างๆ (คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง. 2550: 4-5) ได้ดังนี้

ตารางที่ 2 กิจกรรมการเรียนรู้ตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในแต่ละระดับ

เศรษฐกิจพอเพียงแต่ละระดับ	แนวทางการปฏิบัติ	ตัวอย่างกิจกรรม
ระดับครัวเรือนให้สามารถพึ่งพาตนเอง - การบริหารจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ อย่างคุ้มค่า (อาศัยหลักการ	- มีความรู้ ความเข้าใจในการดำเนินชีวิตตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	1. กิจกรรมส่งเสริมการประกวดวาดภาพระบายสีเกี่ยวกับโครงการพระราชดำริของพ่อหลวง

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 - 3431

รักษาสมดุลทางธรรมชาติ) - การสร้างเครือข่ายกิจกรรมในรูปกลุ่ม องค์กร หรือชุมชน อาทิ การตั้งกองทุนออมทรัพย์กองทุนสวัสดิการกลุ่มแม่บ้านประกอบอาชีพเสริม สหกรณ์ร้านค้า - การเชื่อมโยงกับธุรกิจขนาดใหญ่ ภาครัฐ หรือองค์กรต่างๆ นอกกลุ่ม เพื่อขยายขอบเขตความร่วมมือในรูปแบบต่างๆ ไปสู่ระดับประเทศ	- มีความเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจทั่วไป - เห็นประโยชน์ และตระหนักในความสำคัญของการดำเนินชีวิตตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และนำมาพัฒนาตนเอง พัฒนากลุ่ม/โรงเรียน/ชุมชนและพัฒนาสังคมโดยรวม□	2. กิจกรรมแข่งประกวดเรียงความการดำเนินชีวิตตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 3. กิจกรรมการแสดงละคร / กิจกรรมการตอบคำถามในหัวข้อที่เกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
เศรษฐกิจพอเพียงระดับบุคคล/ครอบครัว - ตระหนักถึงคุณค่าของการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล - รู้จักเกื้อกูล แบ่งปัน มีสติยั้งคิด พิจารณาอย่างรอบคอบ ก่อนที่จะตัดสินใจอย่างมีเหตุผลโดยตั้งอยู่บน	- มีความรู้และทักษะพื้นฐานในการดำรงชีวิตและการพัฒนาอาชีพที่เหมาะสมกับศักยภาพของแต่ละบุคคล - มีทักษะ ค่านิยมและจริยธรรมเบื้องต้นที่จำเป็นในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม - ใช้และพัฒนาทรัพยากรและ	1. กิจกรรมการสร้างมีวินัยในการใช้จ่ายโดยทำบันชีรายรับ-รายจ่าย 2. กิจกรรมประหยัดน้ำ ไฟ 3. กิจกรรมส่งเสริมการออม การลงทุนในการขายสินค้าที่มีเหลือใช้เพื่อสร้างรายได้ 4. กิจกรรมการส่งเสริมการร่วมอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและรัก
หลักการ - คิดและกระทำบนพื้นฐานของความมีเหตุมีผล พอเหมาะพอประมาณกับสถานภาพ บทบาทและหน้าที่ของแต่ละบุคคล ในแต่ละสถานการณ์	สิ่งแวดล้อมให้เกิดประโยชน์และความสุขอย่างยั่งยืน - สืบสานและพัฒนาศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทย	บ้านเกิด เช่น ค่ายอาสาพัฒนาชุมชน ท้องถิ่น

ตารางที่ 2 กิจกรรมการเรียนรู้ตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในแต่ละระดับ (ต่อ)

เศรษฐกิจพอเพียงแต่ละระดับ	แนวทางการปฏิบัติ	ตัวอย่างกิจกรรม
เศรษฐกิจพอเพียงระดับชุมชน - มีความรู้และคุณธรรมเป็นกรอบในการดำเนินชีวิต จนสามารถ	- ปฏิบัติตนให้มีความพอประมาณ (ตน สิ่งแวดล้อมของชุมชน/สังคม - ปฏิบัติตนอย่างมีเหตุผล บน	1. กิจกรรมการช่วยเหลือสังคม/ชุมชนในการพัฒนาหมู่บ้าน เช่น สร้างถนน / โรงเรียน บูรณะ

พึ่งตนเองได้ - รวมกลุ่มกันทำกิจกรรมต่างๆ ที่สอดคล้องเหมาะสมกับสถานภาพภูมิสังคมของแต่ละชุมชน - ยึดหลักความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน ความขยันหมั่นเพียร และมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความสามัคคีของคนในชุมชน ซึ่งเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีของชุมชน ตลอดจนการสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชนต่างๆ	พื้นฐานของความถูกต้องรอบคอบโดยยึดทางสายกลาง - มีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกชุมชน - ปฏิบัติตนและดำเนินชีวิตตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต อดทน ขยันหมั่นเพียร แบ่งปัน มีสติปัญญา มีวินัย พึ่งตนเอง และอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข	สถานที่สำคัญ 2. กิจกรรมรักษาสมดุลของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในการปลูกป่า / ต้นไม้ 3. กิจกรรมสืบสานวัฒนธรรม/ประเพณีไทยในท้องถิ่นโดยการเข้าร่วมกิจกรรม 4. กิจกรรมปลูกจิตสำนึกสืบสานอาชีพในท้องถิ่น/ ประวัติศาสตร์ในชุมชนโดยการรณรงค์ส่งเสริมไกด์เยาวชนน้อย
เศรษฐกิจพอเพียงระดับประเทศ - วางรากฐานของประเทศให้มีความพอเพียง โดยส่งเสริมให้ประชาชนส่วนใหญ่ สามารถอยู่อย่างพอมีพอกินและพึ่งตนเองได้ - ส่งเสริมความรู้และทักษะที่จำเป็นในการดำรงชีวิตอย่างเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ และมีคุณธรรม ซื่อสัตย์สุจริต ขยันหมั่นเพียร เอื้อเฟื้อแบ่งปัน และใช้สติปัญญา ในการตัดสินใจ - รวมกลุ่มคนต่างๆ จากหลากหลายภูมิสังคม อาชีพ ความคิด ประสบการณ์ และการสร้างจิตสำนึกที่จะร่วมแรงร่วมใจกันพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าต่อไปในอนาคต	- มีความรู้และทักษะที่จำเป็นในการดำรงชีวิตอย่างเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมยุคโลกาภิวัตน์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น/ภูมิปัญญาไทย - ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มคนต่างๆ เพื่อสร้างเครือข่ายในระดับภูมิภาค (อาเซียน) และระดับสากล (โลก) - ส่งเสริมจิตสำนึกที่จะร่วมแรงร่วมใจกันพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม โดยการน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นฐานในการดำเนินงาน	1. กิจกรรมพัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาชาวบ้าน และต่อยอดกับภูมิปัญญาจากภายนอก 2. กิจกรรมการรณรงค์รู้จักใช้และจัดการทรัพยากรอย่างฉลาดและรอบคอบ (Recycle) สิ่งของเหลือใช้ 3. กิจกรรมดูแลรักษาและฟื้นฟูทรัพยากรที่มีอยู่ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนสูงสุด 4. กิจกรรมรักบ้านเกิด โดยการปลูกฝัง ค่านิยมการปลูกสิ่งที่เรากินและกินสิ่งที่เราปลูก 5. กิจกรรมอนุรักษ์อาหารประจำถิ่น อาหารไทยให้ดังไกลถึงอาเซียนและสากลทุกภูมิภาค

สรุปได้ว่าการจัดการเรียนรู้ตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในระดับต่างๆ เน้นการปลูกฝังให้ผู้เรียนได้รู้จักและเข้าใจแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นเรื่องจำเป็นและใกล้ตัวต่อการดำเนินชีวิตโดยตรงของผู้เรียน อีกทั้งการจัดการเรียนรู้นั้นผู้สอนต้องจัดการเรียนรู้ให้ผู้เรียนรู้จักใช้ปัญญา ในการเผชิญกับปัญหาต่างๆ และที่สำคัญทุกคนจะต้องรู้จักความพอประมาณ ความมีเหตุผล และสร้างภูมิคุ้มกันในตัว รวมถึง

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 - 3431

การใช้ความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต เพื่อป้องกันให้รอดพ้นจากภาวะวิกฤติ ซึ่งจะนำพาสังคมและประเทศชาติให้สามารถดำรงอยู่ได้ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์อย่างมั่นคงและยั่งยืน ดังนั้นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งบทบาทของครูผู้สอนและผู้เรียนต้องมีความเข้าใจในบริบทของเนื้อหาสาระสังคมศึกษาเป็นอย่างดีจึงจะส่งผลให้กระบวนการจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียนประสบผลสำเร็จ ซึ่งสามารถสรุปแนวทางบทบทบาทของครูและผู้เรียนในสาระสังคมศึกษากับทักษะศตวรรษที่ 21 ได้ดังนี้

ตารางที่ 3 แนวทางบทบทบาทของครูและผู้เรียนในสาระสังคมศึกษากับทักษะศตวรรษที่ 21

ทักษะศตวรรษที่ 21 ของผู้เรียน	ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง/สาระสังคมศึกษา	บทบทบาทของครู	บทบทบาทของผู้เรียน (กระบวนการจัดกิจกรรม)
- ทักษะชีวิตและอาชีพ - ทักษะความร่วมมือ - ทักษะความสามารถในการผลิตและพันธะรับผิดชอบ	**ด้านความพอประมาณ** (สาระเศรษฐศาสตร์)	- ฝึกการคิด เลือกตัดสินใจในดำรงชีวิตอย่างพอประมาณ - กระตุ้นการส่งเสริมอาชีพที่อยู่ในท้องถิ่น	- ฝึกการจัดนิทรรศการรู้จักใช้อย่างพอประมาณ - ฝึกการแสดงความคิดเห็นข้อดีข้อด้อยในการใช้สินค้าและบริการ
- ทักษะการสื่อสารและความรวมกลุ่ม - ทักษะภาวะผู้นำและความรับผิดชอบ	**ด้านความมีเหตุผล** (สาระหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม)	- สร้างแนวความคิดและความสมเหตุสมผล - กระตุ้นและส่งเสริมแรงบันดาลใจในการกระทำความดีต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคมบนพื้นฐานหลักประชาธิปไตย	- ฝึกปฏิบัติจากเหตุการณ์หรือประสบการณ์จริงในการเลือกตั้ง (หัวหน้าห้อง ประธานนักเรียน ฯลฯ) - ฝึกการเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดีในสังคม - ฝึกยอมรับความเห็นต่าง
- ทักษะการสร้างสรรค์และนวัตกรรม - ทักษะสารสนเทศ สื่อและเทคโนโลยี	**ด้านความมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี** (สาระภูมิศาสตร์)	- ฝึกให้ผู้เรียนเชื่อมั่นในตนเองในการส่งเสริมการกระทำที่เกี่ยวข้องการการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม - ฝึกการลงมือปฏิบัติในการสร้างสรรค์ผลงานในการดูแลทรัพยากร	- ฝึกทำโครงการหรือโครงงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในชุมชน - ทำรายงานค้นคว้าเป็นรายบุคคล/กลุ่ม ในหัวข้อเครื่องมือทางภูมิศาสตร์

		ท้องถิ่น	
- ทักษะความคิดเชิงวิพากษ์และการแก้ปัญหา - ทักษะทางสังคมและข้ามวัฒนธรรม	**ด้านเงื่อนไขความรู้** (สาระประวัติศาสตร์)	- ฝึกให้ผู้เรียนเปิดใจ สนใจและยอมรับฟังความคิดเห็นใหม่ ๆ ที่ต่างจากตนเองและผู้อื่น	- ฝึกจัดทัศนศึกษาหัวข้อในการส่งเสริมอนุรักษ์ประวัติศาสตร์ในท้องถิ่น - ฝึกสืบค้นข้อมูลจากผู้รู้
- ทักษะความยืดหยุ่นและการปรับตัว - ทักษะริเริ่มและชี้นำตนเอง	**เงื่อนไขคุณธรรม** (สาระศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม)	- ฝึกกระตุ้นให้ผู้เรียนคิดวิเคราะห์ คิดอย่างมีวิจารณญาณ คิดแก้ปัญหาในสถานการณ์จริง - เสริมแรงในการกระทำความดีงามตามหลักศาสนาที่ตนเองนับถือ	- ฝึกการแสดงหรือเล่นละครสั้นๆเกี่ยวกับกิจกรรมทำความดี - ฝึกให้มีการฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับมารยาทชาวพุทธ - ฝึกการเข้าร่วมกิจกรรมสำคัญทางศาสนาที่นับถือ

รูปแบบการจัดการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษาตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21

รูปแบบการจัดการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษาในการพัฒนาทักษะที่จำเป็นของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 เป็นผลผลิตปัจจัยสำคัญในการจัดการเรียนรู้ของครูผู้สอน อันประกอบด้วย 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี เงื่อนไข ประกอบด้วย ความรอบรู้ เงื่อนไขคุณธรรม และแนวทางปฏิบัติ/ผลที่คาดว่าจะได้รับ (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, 2542 อ้างถึงในคณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2548: 29) โดยมีที่มาจากการมุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริงมากกว่าการสร้างความเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วแบบก้าวกระโดดที่ลอกเลียนแบบมาจากรูปแบบการพัฒนาของสังคมอื่นๆ โดยไม่พิจารณาให้รอบคอบ ซึ่งการมุ่งเน้นแต่ผลลัพธ์ในระยะสั้น มากกว่าความยั่งยืนของการพัฒนาเป็นการเสี่ยงต่อความไม่แน่นอนทั้งหลายที่มีโอกาสเกิดขึ้นได้มาก ตลอดจนการส่งเสริมให้มีคุณธรรมกำกับความรู้เป็นกรอบในการดำรงชีวิต และเป็นพลเมืองดีของชาติ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาคุณภาพ และมาตรฐานการศึกษาทุกระดับ ใช้คุณธรรมเป็นพื้นฐานของกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างสถาบันการศึกษา สถาบันครอบครัว ชุมชน สถาบันทางศาสนา และองค์กรภาคส่วนต่างๆ ให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ตามเจตนารมณ์ของการปฏิรูปการศึกษา ซึ่งสามารถสรุปเป็นแนวทางได้ 5 รูปแบบดังนี้

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 - 3431

ด้านความพอประมาณ

รูปแบบที่ 1 ฝึกการคิดอย่างเป็นระบบ (พัฒนาทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ การแก้ปัญหา และการตัดสินใจ)

1. ครูจัดกิจกรรมได้สอดคล้องกับเนื้อหาสาระ ความสามารถ และความถนัดของครูแต่ละคนในแต่ละรายวิชา โดยใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนท้องถิ่นที่ผู้เรียนอาศัยอยู่

2. ฝึกให้ผู้เรียนมีทักษะการคิดคิดเชิงวิพากษ์ การแก้ปัญหา และการตัดสินใจในประเด็นที่อยู่ในชีวิตประจำวันโดยครูผู้สอนกำหนดสถานการณ์ให้เช่น รายรับ-รายจ่าย, การบริโภค เป็นต้น

3. ลงมือปฏิบัติโดยการให้ผู้เรียนปฏิบัติจริงในสถานการณ์ที่กำหนดให้ เช่น บันทึกบัญชีรายรับและรายจ่าย วิเคราะห์บัญชีรายรับและรายจ่าย ฝึกการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในปรับเปลี่ยนพฤติกรรมบริโภคเพื่อลดรายจ่ายที่ฟุ่มเฟือย หรือการออมเงินกับสหกรณ์ในสถานศึกษา

4. ครูและผู้เรียนร่วมกันสรุปความสำคัญของเรื่องที่ได้เรียนไป โดยครูผู้สอนพยายามกระตุ้นข้อมูลความรู้จากโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ รายการวิทยุ ฯลฯ เพื่อให้ผู้เรียนฝึกทักษะการคิดในเชิงวิพากษ์ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของความคิดสร้างสรรค์ เพราะกล้าคิดแนวใหม่ ไม่ปักใจในสิ่งเดิมและส่งผลให้ผู้เรียนอยากค้นคว้าหาคำตอบด้วยตนเองได้ต่อไป

ด้านความมีเหตุผล

รูปแบบที่ 2 ฝึกการวางแผนงานอย่างเป็นขั้นตอน (พัฒนาการสื่อสารและการทำงานร่วมกัน)

1. ครูจัดกิจกรรมโดยการแบ่งงานหน้าที่ตามศักยภาพของผู้เรียน โดยที่ครูเป็นเพียงผู้ให้คำแนะนำและเป็นที่ปรึกษาในการทำกิจกรรม

2. ฝึกให้ผู้เรียนมีทักษะพัฒนาการวางแผนในการทำงาน การสื่อสารและการทำงานร่วมกันในหัวข้อจากการทำโครงการ/โครงงาน หรือชิ้นงานที่ครูกำหนดให้ เช่น โครงการอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมในชุมชน การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

3. ลงมือปฏิบัติโดยการให้ผู้เรียนปฏิบัติจริงในสถานการณ์ เช่น กิจกรรมการปลูกพืชผักผสมผสาน การปลูกพืชสมุนไพรไทย การผลิตสินค้าจากภูมิปัญญาท้องถิ่น การจัดฝึกอาชีพในสถานศึกษา การจัดอบรมฝึกอาชีพในสถานศึกษา จัดค่ายพัฒนาเยาวชน จัดตั้งศูนย์เรียนรู้ภายในสถานศึกษา และการจัดกิจกรรมช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส เป็นต้น

4. ครูและผู้เรียนร่วมกันสรุปเนื้อหาบทเรียน จากการที่ผู้เรียนทำกิจกรรมทั้งในและนอกห้องเรียน โดยครูผู้สอนฝึกทักษะการคิดในการวางแผนงานในการทำกิจกรรม เพื่อใช้ในการหาทางเลือกที่ดีที่สุดในการปฏิบัติงาน โดยใช้ปัจจัยต่างๆ และมีเหตุผล เพื่อให้การดำเนินงานในอนาคตเป็นไปโดยเรียบร้อยและมีประสิทธิภาพที่สุด

ด้านความมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี

รูปแบบที่ 3 ฝึกการสืบค้นข้อมูลอย่างมีแบบแผน (พัฒนาความเชี่ยวชาญในการค้นคว้าหาข้อมูล)

1. ครูจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่สามารถนำมาบูรณาการได้ โดยครูกำหนดแหล่งเรียนรู้ วิทยากรท้องถิ่น เหมาะสมกับจำนวนผู้เรียนในการศึกษาเกี่ยวกับประเด็นในหัวข้อปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

2. ฝึกให้ผู้เรียนมีทักษะพัฒนาความเชี่ยวชาญในการค้นคว้าหาข้อมูลทั้งในและนอกห้องเรียนจากการลงพื้นที่ในการสัมภาษณ์ผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญ (ปราชญ์ชาวบ้าน) ที่ครูกำหนดให้ เช่น การสอบถามวิทยากรท้องถิ่นในเรื่องอาชีพการจักสาน การถนอมอาหาร การแปรรูปสินค้าผลิตภัณฑ์ในท้องถิ่น การสร้างเครือข่ายกลุ่มแม่บ้านสหกรณ์ร้านค้าในท้องถิ่น เป็นต้น

3. ลงมือปฏิบัติโดยการให้ผู้เรียนปฏิบัติจริงในสถานการณ์ที่กำหนดให้ เช่น กิจกรรมการเรียนรู้ฟื้นฟูแหล่งน้ำในท้องถิ่น การจัดค่ายอนุรักษ์อุทยานการศึกษา การจัดโครงการชีววิถี การพัฒนาสวนพฤกษศาสตร์ในสถานศึกษาหรือชุมชน เป็นต้น

4. ครูและผู้เรียนร่วมกันสรุปบทเรียน โดยครูกระตุ้นสถานการณ์ใกล้ตัวของผู้เรียนและฝึกทักษะการดำเนินการสืบค้นข้อมูลความรู้ในหัวข้อใหม่ที่ผู้เรียนมีความถนัดและสนใจในเรื่องที่ต้องการ ตามแผนงานที่วางไว้ โดยอาศัยทักษะในการค้นคว้าหาคำตอบ และการสร้างความรู้ใหม่เพิ่มเติม จากการคิด การศึกษา การทดลอง การค้นคว้า หรือการปฏิบัติด้วยตนเองอันจะนำไปสู่การค้นคว้าหาคำตอบในเรื่องต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ด้านเงื่อนไขความรู้

รูปแบบที่ 4 ฝึกการคิดประดิษฐ์ผลงาน (พัฒนาความสร้างสรรค์และนวัตกรรมสิ่งใหม่)

1. ครูจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยการประยุกต์ใช้กับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานข้อมูลในการผลิตชิ้นงาน

2. ฝึกให้ผู้เรียนมีทักษะพัฒนาความสร้างสรรค์และนวัตกรรมสิ่งใหม่ เช่น การจัดกิจกรรมค่ายอาสาพัฒนาชุมชน กิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์พันธุ์ปลา การประดิษฐ์นวัตกรรมวัสดุเหลือใช้ การรณรงค์ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในท้องถิ่น เป็นต้น

3. ลงมือปฏิบัติโดยการให้ผู้เรียนปฏิบัติจริงในสถานการณ์ที่กำหนดให้ เช่น กิจกรรมการประดิษฐ์วัสดุที่เป็นประโยชน์ต่อสิ่งแวดล้อม กิจกรรมละ เลิก อบายมุข การจัดกิจกรรมช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสในท้องถิ่นเป็นต้น

4. ครูและผู้เรียนร่วมกันสรุปความสำคัญของเรื่องที่ได้เรียนไป โดยครูผู้สอนพยายามเน้นในด้านทักษะการออกแบบ วางแผน และปฏิบัติจริง เพื่อให้เกิดผลผลิตตามต้องการและเกิดประโยชน์แก่ผู้เรียนมากที่สุด

เงื่อนไขคุณธรรม

รูปแบบที่ 5 ฝึกการปฏิบัติตนตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (พัฒนาการปฏิบัติตนอย่างมีคุณธรรมจริยธรรม)

1. ครูจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยครูคอยเอาใจใส่ผู้เรียน อดทน เมตตาและให้กำลังใจในการทำงานของผู้เรียนอย่างสม่ำเสมอ

2. ฝึกให้ผู้เรียนมีทักษะพัฒนาการปฏิบัติตนอย่างมีคุณธรรมจริยธรรม มีความมุ่งมั่นจัดการเรียนรู้ซื่อสัตย์สุจริต ความขยันอดทน เพียรพยายามและมีสติปัญญา เช่น กิจกรรมบันทึกผลการฝึกตนด้วยการนั่งสมาธิปฏิบัติธรรม กิจกรรมการเลือกคบเพื่อน กิจกรรมการมีวินัยในตนเอง กิจกรรมครอบครัวประชาธิปไตย กิจกรรมกล้าให้ถูกทาง กิจกรรมมุ่งสานฝันชุมชนของฉัน เป็นต้น

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 - 3431

3. ลงมือปฏิบัติด้วยตนเองทั้งกิจกรรมรายบุคคลหรือรายกลุ่ม เช่น ฝึกสมาธิก่อนเข้าเรียน กิจกรรมการถือศีลหรืออ่านบทสวดมนต์เป็นประจำ การจัดมุมธรรมในสถานศึกษา การจัดค่ายธรรมมะประจำสัปดาห์ การจัดกิจกรรมอาสาสมัครผู้นำทำความดี เป็นต้น

4. ครูและผู้เรียนร่วมกันสรุปเนื้อหาบทเรียน จากการที่ผู้เรียนปฏิบัติกิจกรรมในแต่ละครั้ง ครูคอยสังเกตพฤติกรรมที่ผู้เรียนแสดงออกมา เช่น การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงหลักคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจและการกระทำในด้านความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

จากรูปแบบทั้ง 5 สามารถนำมาจัดการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษาตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 ได้ครบทุก 5 กลุ่มสาระได้ โดยครูผู้สอนสามารถนำเนื้อหาสาระสังคมศึกษา มากำหนดให้สอดคล้องเป็นกิจกรรมเสริมหลักสูตรกับบริบทวิถีชีวิตของผู้เรียน เน้นกระบวนการคิด เน้นการปฏิบัติจริงและทักษะที่ส่งเสริมการเรียนรู้ที่หลากหลาย เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติตนที่เหมาะสมในชีวิตประจำวัน ที่ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง เช่นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นการฝึกทักษะกระบวนคิดวิเคราะห์ การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ การแก้ปัญหา ฯลฯ ที่เริ่มจากชีวิตประจำวัน และเชื่อมโยงสู่ครอบครัว ชุมชน สังคม ประเทศชาติ และสังคมโลก ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์และสรุปเป็นแนวทางโดยการกำหนดสาระและมาตรฐานการเรียนรู้สังคมศึกษาตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้ดังนี้

ตารางที่ 4 สาระและมาตรฐานการเรียนรู้สังคมศึกษาตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	สาระและมาตรฐานการเรียนรู้สังคมศึกษา
เงื่อนไขคุณธรรม คือ มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต	**สาระศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม** รู้ และเข้าใจประวัติ ความสำคัญ ศาสดา หลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือและศาสนาอื่นให้สอดคล้องกับหลักคุณธรรมตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 8 ประการ เช่น ขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ มีวินัย สุภาพ สะอาด สามัคคี มีน้ำใจ เป็นต้น
ด้านความมีเหตุผล คือ การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ	**สาระหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม** เข้าใจและปฏิบัติตนตามหน้าที่ของการเป็นพลเมืองดี มีค่านิยมที่ดีงาม และธำรงรักษาประเพณีและวัฒนธรรมไทย จากการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ โดยต้องอาศัยความรอบรู้ รอบคอบ และระมัดระวัง ในการวางแผน ดำเนินการทุกขั้นตอน ตลอดจนการคิดการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล ซึ่งเป็นรากฐานในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมไทยและสังคมโลกอย่างสันติสุข

ตารางที่ 4 สาระและมาตรฐานการเรียนรู้สังคมศึกษาตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (ต่อ)

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	สาระและมาตรฐานการเรียนรู้สังคมศึกษา
ด้านความพอประมาณ คือ พอประมาณในทุกอย่าง ความพอดีไม่มากหรือว่าน้อยจนเกินไปโดยต้องไม่เบียดเบียนตนเอง หรือผู้อื่นให้เดือดร้อน	**สาระเศรษฐศาสตร์** เข้าใจและสามารถบริหารจัดการทรัพยากรในการผลิตและการบริโภคการใช้ ทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดได้อย่างมีประสิทธิภาพและคุ้มค่า รวมทั้งเข้าใจหลักการของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อการดำรงชีวิตอย่างมีดุลยภาพ
ด้านเงื่อนไขความรู้ คือ มีความรอบรู้เกี่ยวกับ วิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการ วางแผน และความระมัดระวังในขั้นตอนปฏิบัติ คุณธรรมประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต	**สาระประวัติศาสตร์** มีความรู้ เข้าใจความหมาย ความสำคัญของเวลาและยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ สามารถใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์วิเคราะห์เหตุการณ์ต่างๆ อย่างเป็นระบบจากฐานข้อมูลความรู้รอบด้าน ตลอดจนเข้าใจความเป็นมาของชาติไทย วัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย มีความรักความภูมิใจและธำรงความเป็นไทยโดยอาศัยแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต
ด้านความมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี คือ การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านการต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต ทั้งใกล้และไกล	**สาระภูมิศาสตร์** เข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์วัฒนธรรม ตลอดจนการมีจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนจากการน้อมนำแนวคิดของพระพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมาใช้ในการพัฒนาประเทศให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

จากตารางสามารถสรุปได้ว่าสาระและมาตรฐานการเรียนรู้สังคมศึกษาตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับทุกกลุ่มสาระทั้ง 5 ให้สอดคล้องกับมาตรฐานตัวชี้วัดการเรียนรู้ได้ในแต่ละระดับชั้น โดยเน้นการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนได้ทดลองปฏิบัติจริงทั้งในสถานศึกษาและแหล่งเรียนรู้ภายนอกสถานศึกษาที่หลากหลายในรูปของการจัดทำโครงการ โครงงาน และอื่นๆ ทั้งการศึกษา รายบุคคล และเป็นกลุ่ม อีกทั้งมีการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ให้ครอบคลุมทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ความรู้ (Knowledge) ทักษะกระบวนการ (Process) และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ (Attribute) จะช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนมีพัฒนาการต่อการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 - 3431

บทสรุป

ประโยชน์และคุณค่าของการจัดการเรียนรู้ที่จะช่วยส่งเสริมแนวทางการพัฒนาทักษะที่จำเป็นของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 ที่ดีได้นั้น ต้องเป็นกิจกรรมที่ผู้เรียนได้เรียนรู้จากสภาพจริง (Authentic Learning) โดยการจัดการเรียนรู้เน้นที่การปฏิบัติจริง การร่วมมือกันทำงาน การคิดอย่างมีจารณญาณ การแก้ปัญหา การฝึกทักษะชีวิตให้กับตนเอง ตลอดจนการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ (Integrated Learning) โดยการใช้แนวคิดและแนวทางในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างการจัดการศึกษากับการดำเนินชีวิตของผู้เรียนทั้งในด้านจุดมุ่งหมาย เนื้อหาการจัดกิจกรรม ตลอดจนการวัดผลประเมินผล โดยมีเป้าหมายสำคัญสูงสุดเพื่อการแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้เรียนเป็นสำคัญ ดังนั้นครูต้องมีความสามารถและทักษะ เช่น ทักษะการคิด ทักษะชีวิต ทักษะการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ ทักษะการใช้เทคโนโลยี และทักษะการแก้ปัญหาเป็นพื้นฐานเบื้องต้นจึงจะสามารถจัดการเรียนรู้หรือจัดประสบการณ์ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดพัฒนาทั้งความสามารถ ทักษะ และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามความต้องการของหลักสูตรและสังคมต่อไป

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กิตติชัย สุธาสิโนบล. (2555). **การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนแบบบูรณาการตามแนวพุทธ เพื่อสะท้อนแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในบริบทแห่งสังคมไทยยุคปัจจุบัน.** สาขาวิชาการประถมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2548). **เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร?.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: กลุ่มงานเศรษฐกิจพอเพียง.สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจพอเพียง.

__________ . (2550). **การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: กลุ่มงานเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจพอเพียง.

ปนธร ธรรมสัตย์ และคณะ. (2555). **การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง : รายวิชา 421315 การวิเคราะห์เชิงปริมาณเพื่อการตัดสินใจทางธุรกิจ.** มหาวิทยาลัยราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี.

มาเรียม นิลพันธุ์ และคณะ. (2554). **การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในรายวิชาชีพครู กรณีคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.** คณะ ศึกษาศาสตร์ ศิลปากร.

วารีรัตน์ แก้วอุไร และคณะ. (2554). **การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในรายวิชาชีพครู กลุ่มมหาวิทยาลัยภาคเหนือ.** วารสารวิชาการบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์.

วิชัย วงศ์ใหญ่. (2557). **สี่เสาหลักของการศึกษา.** [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 27 กรกฎาคม 2558 เข้าถึงได้จาก www.curriculumandlearning.com/upload/สี่เสาหลักทาง การศึกษา_1400078221.pdf.

สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา. (2553). **เศรษฐกิจพอเพียง.** [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 20 มกราคม 2559. เข้าถึงได้จาก http://www2.doae.go.th/www/work/web/arune/self%20eff%202.htm

สิริวรรณ ศรีพหล. (2556). **การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง.** วารสารพัฒนาการเรียนการสอน มหาวิทยาลัยรังสิต ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 เลขหน้า 1-30.